

Means of expressing conditional and semblance by *jako by* and *jakoby*

In this paper I concern with expressions *jako by* and *jakoby*, which are competing with each other. In some contexts it is difficult to distinguish, if the used form of expression was adequate to described reality, that means if 1) potentiality of some process (*jako by*) or 2) comparison to something or uncertainty of language user (*jakoby*) should be and was expressed. Thus, in this paper I explore different factors (on different language levels) that can influence the way of notation *jako by* vs. *jakoby* in some specific contexts and that can lead to communication problems/misunderstanding. I analyse primarily situations, when the part of conditional form is substituted with the expression *jakoby*, but some opposing situations as well, and I explore, if the modality (expressed with conditional in standard way) can be delegated on the expression *jakoby*, and the measure of semantic modification related with this. As *jakoby* is spreading into different functional styles, undoubtedly under the influence of its high frequency in spoken language, expressions mentioned above are analysed particularly in written journalism.

Keywords: Conditional, morph, conjunctions, modality, journalism

Mgr. et Mgr. Martin Janečka, Ph.D.
 Ústav bohemistiky
 Filozofická fakulta
 Jihočeská univerzita
 Branišovská 31a
 37005 České Budějovice
 mjanecka@ff.jcu.cz

ZPŮSOBY VYJADŘOVÁNÍ KONDICIONÁLU A PŘIBLIŽNOSTI POMOCÍ JAKO BY A JAKOBY

MARTIN JANEČKA

Existují popularizačně laděná pojednání o rozšíření výrazu *jakoby* v běžně mluveném jazyce,¹ která tento výraz hodnotí jako výraz vycpávkový, redundantní. Tento text se však bude věnovat jinému pohledu na výraz *jakoby*, a to v protikladu ke konstrukci realizované odděleně, tedy *jako by*, která bývá zpravidla součástí tvaru kondicionálního. Cílem tohoto textu je poukázat na vzájemnou substituci konstrukcí *jakoby* a *jako by* na příkladech z korpusu SYN verze 6 a na sémantické modifikace, které takové substituce mohou způsobovat, resp. v reálných kontextech způsobují, a osvětlit procesy, které stojí za výskyty výrazu *jakoby* v psaném textu tam, kde by měla být spojka *jako* s auxiliárem kondicionálu *by*, resp. procesy opačné, tedy výskyty konstrukce *jako by* na místě *jakoby*.

V první části textu uvádím pohledy různých jazykovědných příruček a slovníků na konstrukce *jako by* a *jakoby*, v části druhé obecně poukazují na způsoby, jak odlišit, kdy je adekvátní realizovat *jakoby* a kdy *jako by*, ve třetí a čtvrté části pak poukazují na možné problémy jejich vzájemné substituce na dokladech z korpusu SYN verze 6² a nakonec uvádím test s převáděním subjektu výpovědi do 1. osoby singuláru jako možnost pro identifikování neadekvátního použití výrazu *jakoby* namísto konstrukce *jako by* a vice versa.

Analýze³ jsem podrobil 200 náhodně vybraných příkladů výrazu *jakoby* z korpusu SYN verze 6, které povětšinou pocházejí z publicistiky, okrajově z oblasti funkčního stylu odborného. Dále jsem analyzoval vždy 200 náhodně vybraných příkladů konstrukce *jako by*, po které následovalo 1) substantivum, 2) adjektivum, 3) sloveso a 4) adverbium, celkem tedy 800 náhodně vybraných příkladů obsahující konstrukci *jako by*. Na další slovní druhy jsem se nezaměřil proto, jelikož přirovnání pomocí výrazu *jakoby* (resp. neadekvátně realizované pomocí konstrukce *jako by*) lze standardně provádět zejména k výše uvedeným slovním druhům, ne tak už k zájmenům (**jakoby já* apod.) nebo číslovkám (**jakoby čtyři*) a ke slovním druhům synsémantickým.

/1/ Viz např. pojednání V. Lábusa na stránkách denního tisku, https://liberec.idnes.cz/pouzivani-slova-jakoby-v-ceskem-jazyce-d9c-/liberec-zpravy.aspx?c=A160118_154908_liberec-zpravy_tm (cit. 06. 06. 2018).

/2/ Uváděné doklady jsou ponechány v takové podobě, v jaké je lze nalézt v korpusu – neprošli tedy ortografickou, stylistickou ani gramatickou korekturou.

/3/ Nutno však poznamenat, že se jedná o studii kvalitativní, nikoliv kvantitativní, tedy že primárním cílem je poukázat na existenci jistého jevu, resp. jistých jevů (vzájemná substituce konstrukcí *jakoby* a *jako by*), nikoliv načrtnuté procesy důsledně kvantifikovat.

1 JAKOBY VS. JAKO BY: TEORETICKÝ POHLED

1.1 KONDICIONÁL PŘÍTOMNÝ

Je obecně známo, že se tvary slovesa *být*, pokud se vyskytují v kombinaci s l-ovým přičestím, nazývají volné kondicionálové morfy. Tyto morfy⁴ se pojí jen s příslušným slovesným přičestím, čímž dochází ke vzniku příslušných složených tvarů kondicionálu. V češtině se pak tyto morfy projevují jako příklonky. Paradigma zvláštního tvaru (původně aoristu) pomocného slovesa *být* je tedy následující: *bych, bys, by, bychom, byste, by* – tento text je přitom věnován pouze analýze 3. osob – singuláru i plurálu. Jak již naznačuje termín „volný kondicionálový morf“, tvar *by* v češtině nemá ve větě určenu žádnou specifickou pozici. Jestliže se však ve výpovědi vyskytuje výraz *jako*, nachází se kondicionálový morf bezprostředně za ním.

Výraz *jako* můžeme podle *Slovníku spisovné češtiny* (Filipec a kol. 2004: 117) najít hned ve třech kontextech:

1. spojka podřadící srovnávací (*šel bezpečně, jako by tu byl doma*);
2. spojka podřadící: uvádí doplňkové výrazy (má význam identifikační) a přístavek (*jako dobrý pracovník byl odměněn*);
3. spojka souřadící slučovací (v zimě *jako* v létě *chodil prostovlasý*).

Základní funkci kondicionálu je možno dosti obecně označit jako hypotetičnost (Petr a kol. 1986: 166); l-ové přičestí v této konstrukci již neparticipuje na vyjádření minulého času (ibid.: 167). Kromě toho, že kondicionál přítomný vyjadřuje děj možný, který je kladen jako přání nebo podmínka, anebo děj podmíněný, tj. který by nastal za splnění určité podmínky (Havránek – Jedlička 1981: 255), však lze kondicionálem přítomným vyjádřit i a) „děj, který je žádaný nebo předpokládaný jako účel, cíl nebo úmysl, b) děj nejistý, pochybný nebo přímo popřený“ (Havránek – Jedlička 1981: 256), tedy význam velmi podobný tomu, který je uveden u výrazu *jakoby* – srov. kap. 1.2.

Podobně o základním významu kondicionálu píše Šmilauer (1966: 139) i Lotko (2003: 63), shodně uvádějící, že kondicionál vyjadřuje děj možný, něčím podmíněný, nastávající za předpokladu splnění nějaké podmínky, srov. i z novější literatury např. Štícha a kol. (2013: 435–436), zatímco jinde Štícha (2002: 569) uvádí, že význam kondicionálu je charakterizován jako nereálnost či nefaktovost. Karlík a kol. (1995: 321) píše v souvislosti s kondicionálem nejen o primárním významu „nereálnosti obsahu slovesa“, ale i o tom, že kondicionál je na místě vždy, když chce mluvčí oslabit rezolutnost vyřčeného – odtud už není daleko k významovým odstínům jako přirovnání, nejistota nebo přibližnost. Cvrček a kol. (2010: 242) se vedle základního vý-

/4/ Jiná je situace např. v ruštině – tam tento morfém funguje jakožto částice.

znamu hypotetičnosti děje zmiňuje např. i o významu nerozhodnosti, srov. *Že bychom zašli do salonku?*

Jazyková příručka ÚJČ⁵ uvádí, že odděleně psané *jako by* nacházíme ve větách s vyjádřením porovnání s hypotetickým dějem realizovaným slovesnými tvary podmiňovacího způsobu: *Odpověděl, jako by se divil, že se na to vůbec ptám* (= odpověděl tak, že to vypadalo, jako kdyby se divil). *Navenek se tvářil, jako by se nechumelilo. Jako by si právě vzpomněl, dodal: „Bylo to před rokem.“* V takových větách *by* funguje jako součást slovesného tvaru podmiňovacího způsobu a píše se odděleně, tak jako i v ostatních větách s tvary podmiňovacího způsobu: *Přemýšleli, kdo by se o dům mohl starat. Nemá důvod, proč by zasahoval do našich plánů.*

1.2 VÝRAZ JAKOBY

Výraz *jakoby* podle *Slovníku spisovné češtiny* (Filipec a kol. 2004: 117) představuje spojku podřadící srovnávací s významovým odstínem zdánlivosti nebo předstírání (*chovat se jakoby lhostejně*). Podle Jazykové příručky ÚJČ⁶ pak výraz *jakoby* splývá v jedno slovo, jestliže *by* není použito jako součást slovesného tvaru. V tom případě se výrazu *jakoby* užívá i u jiných větných členů než u přísudku. V této funkci nese význam přibližnosti, přirovnávání: *Posadil se a začal jakoby znuďně listovat novinami* (= listování vypadalo jako znuďněné). *Oči mu čile vykukovaly z jeho rudých a jakoby napuchlých tváří. Kromě jakoby náhodných setkání na ulici nevyhledával žádné jiné společenské vyžití.* Jako přibližný lze pomocí *jakoby* pojmut i slovesný děj vyjádřený tvary jiných způsobů, než je způsob podmiňovací: *Naše měsíční Karolínka už jakoby sleduje vaši reakci. Víta se jakoby vracel, ale nohama měl nakročeno ven z místnosti. Jakoby se zeptej na cestu a pozoruj, jak se bude tvářit. Jakoby se budu smát, aby nepoznal, že už to vím.*⁷

1.3 JAKOBY VS. JAKO BY: MOŽNÉ PROBLÉMY

Jazyková příručka se pokouší i o vysvětlení rozdílu mezi oběma formami a dává k dispozici následující, podle mého soudu však ne příliš průkazný příklad, přičemž tvrdí, že při užívání *jako by* a *jakoby* je třeba dbát na to, abychom svému vyjádření dali ten správný zamýšlený význam, srov. *Balil se, jako by odcházel z ubytovny nadobro* (= balil se tak, jako kdyby z ubytovny odcházel nadobro) × *Balil se. Jakoby odcházel z ubytovny nadobro* (= balil se, zdánlivě odcházel z ubytovny nadobro). Oba kontexty však ukazují na zdánlivost děje a rozdíl tak není úplně zřejmý. Poněkud vhodnější pomůckou se

/5/ <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=575> (cit. 06. 06. 2018).

/6/ <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=575>. (cit. 06. 06. 2018).

/7/ V posledních dvou příkladech se však podle mého jedná spíše o redundantní *jakoby*, typické pro běžné mluvený jazyk než o vyjádření toho, že se někdo „směje jenom jako“ nebo dokonce že se „zeptá jenom jako“.

tak jeví co možná nejjednodušší parafráze podobnými výrazy, tedy v případě konstrukce *jako by* pomocí konstrukce *jako kdyby*, v případě výrazu *jakoby* je to výraz *jako*. Pro lepší názornost uvádím několik (modelových) příkladů, které vhodnost této pomůcky dokladují:

- Tvářil se *jakoby* přejetý. – Tvářil se *jako* přejetý.
- Tvářil se, *jako by* ho přejeli. – Tvářil se, *jako kdyby* ho přejeli.
- Celá situace vypadala *jakoby* zpomalená. – Celá situace vypadala *jako* zpomalená.
- Vypadal, *jako by* ho vyhodili z práce. – Vypadal, *jako kdyby* ho vyhodili z práce.
- Připadalo mu, *jako by* se celá situace otočila. – Připadalo mu, *jako kdyby* se celá situace otočila.

Výše uvedená pomůcka sice může působit poněkud triviálně, nicméně funguje, alespoň v těch jednodušších větných konstrukcích, relativně spolehlivě. Reálné konstrukce jsou samozřejmě mnohdy složitější, jak bude dobře patrné z příkladů následujících níže. V příkladech uvedených výše se totiž výraz *jakoby* vyskytuje před adjektivem nebo příslovcem – vztahuje se tedy právě k němu, což značí, že zápis *jakoby* bude proveden dohromady – *kdyby* se však výraz *jakoby* nacházel před slovesem (*Celá situace jako by / jakoby působila zpomaleně*), troufám si tvrdit, že bude situace komplikovanější.

Podobně nejasná, tak jako v případě konstrukce se „zpomalenou situací“, kde se *jakoby* nachází bezprostředně před slovesem, je situace v Příkladu č. 1. Zde můžeme vidět, že jsou v podstatě možná užití obě, jelikož na jednu stranu po vypuštění výrazu *jakoby* nedochází k zásadní sémantické modifikaci, na druhou stranu to ale může být jen hypotetická možnost, kterou je třeba adekvátně realizovat kondicionálem.

PŘÍKLAD Č. 1

Informační a komunikační technologie tlačí kupředu obě základní složky – hardware i software. Jejich symbióza je však podivná. Hardware *jakoby* šel svou vlastní cestou co nejvyššího zvyšování výkonu a co nejvyšší míry miniaturizace a spolehlivosti a výsledky nabízí tvůrcům software k použití. (SYN verze 6)

V zásadě je možné říci, že lze uvažovat o vlivu výrazu *jakoby* na vazbu slovesa, tedy „*jakoby* jít (svou vlastní) cestou“ – důležité je, že se popisovaný proces fakticky děje a je přitom vyjádřena nějaká míra přibližnosti, přirovnání, nejistoty, neboli věc X vypadá přibližně jako Y, ale stejně bych ji raději nenazýval jako stoprocentní Y.

2 VÝRAZ JAKOBY NA MÍSTĚ KONSTRUKCE JAKO BY

Přejdeme však nyní k hlavnímu tématu tohoto textu a rovněž k příkladům, ve kterých se nachází výraz *jakoby* namísto tvaru *jako by*, který bývá součástí kondicionálu. Jak již bylo uvedeno výše, vyjadřuje kondicionál děj možný, který se klade jako přání nebo podmínka, anebo vyjadřuje děj podmíněný, tj. děj, který by nastal, kdyby byla určitá podmínka splněna. Na příkladu níže vidíme, že po odstranění výrazu *jakoby* zůstane v konstrukci prostý minulý čas, nikoli nějaká hypotetická možnost, což lze považovat za jeden z ukazatelů nutné přítomnosti kondicionálu. Možnost vypustit výraz *jakoby* bez výrazné sémantické modifikace lze považovat právě za jeden z indikátorů toho, že je výraz *jakoby* užit adekvátně, tedy ve významu přirovnání, přibližnosti, což však platí pouze pro příklad č. 2.

PŘÍKLAD Č. 2

„Pachatelé v noci vnikli do objektu tak, že odstranili střešní krytinu a z půdy po žebříku sestoupili do prodejny bazaru. Tam vypnuli pojistky elektrického osvětlení a vyřadili z provozu čidla bezpečnostního zařízení prodejny,“ popsala scénář krádeže *jakoby* vystřiženého z akčního filmu tisková mluvčí. Zloději si odnesli zboží za celkem 670 tisíc korun, například zlaté šperky, fotoaparáty, videokamery a padesát mobilních telefonů.

Pro níže uvedené kontexty č. 3 až 5 již toto neplatí. U příkladu č. 3 by to znamenalo, že se v uvedeném kontextu jedná o „*jakoby* cenu“, tedy o „něco jako cenu“, u příkladů č. 4 a č. 5 se pak výraz *jakoby* nachází před zájmeny (*se* a *mi*), takže o vyjádření přibližnosti/přirovnání se zde zcela jistě jednat nemůže. Z příkladů č. 4 a č. 5 je tedy patrné, že výraz *jakoby*, realizován dohromady, se nemůže vyskytovat v rámci výpovědi na libovolném místě – může se nacházet před výrazem, který lze použít k nějakému neurčitému přirovnání, např. *je jakoby šedý* (připomíná to šedou), *je jakoby slavný* (na slavného si spíše jen hraje), *je jakoby detektiv* (může se tak chovat, ale ve skutečnosti nemá k této činnosti potřebné oprávnění) atp. V příkladu č. 5 (*Cítím, jakoby mi začínala nová kariéra*) však nelze zájmeno *mi* interpretovat jiným způsobem (jako např. „přibližně mi“) – tudíž zápis v podobě *jakoby* lze prohlásit vzhledem ke kontextu za neadekvátní.

PŘÍKLAD Č. 3

Vypadá to, že motivace ke koupi je tak silná a tyto doprovodné faktory jsou tak mocné, že poptávkovou křivku modifikují do pozmeněné, nestandardní podoby. Někdy se tudíž zdá, *jakoby* cena nebyla tím hlavním motivem k reakci spotřebitelů. To se však samozřejmě týká pouze

určité skupiny obyvatelstva a také pouze vybrané entity výrobků. Ve skutečnosti jednoznačně platí, že při agregátní poptávce je cena základem faktorem.

PŘÍKLAD Č. 4

V dalším kole nejvyšší soutěže basketbalistů nezáváhali borci ČEZ Basketball Nymburk, kteří zvítězili přesvědčivě nad USK Praha a už se mohou opět soustředit na úterní domácí střetnutí Eurocupu s německým Bambergem. Nymburk – USK Praha 120:56. Domácí basketbalisté jakoby se převtělili v čerty a na palubovce řádili jako černá ruka. USK si tak odvezlo pořádnou mikulášskou nadílku.

PŘÍKLAD Č. 5

„Cítím, jakoby mi začínala nová kariéra,“ jásala Stosurová, jejíž rodiče provozovali v Austrálii kavárnu, než se odhodlali pomoci dceři splnit si tenisové sny. Včera se naplnil i ten nejdůležitější. Šampionce gratulovala australská premiérka Julia Gillardová.

Problematictější se však jeví příklady níže č. 6 a č. 7. V příkladu č. 6 je důležitá pozice zvrtného *se*, které by, pokud by se vyskytovalo až za výrazem *jakoby*, indikovalo neadekvátní použití tohoto výrazu. Vzhledem k tomu, že se však *jakoby* objevuje těsně před slovesem, je příklad č. 6 možné vnímat jako náležité použití výrazu *jakoby* ve významu přibližnosti/přirovnání, tedy že „můj život vypadá jako zpomalený“.

PŘÍKLAD Č. 6

„Nejdůležitější pro mě je, že se celkově cítím mnohem lépe. Můj život se jakoby zpomalil. Mám více času na rodinu, na zábavu a vůbec mi připadá, že si v životě víc užívám,“ tvrdí Brandner.

Pro příklady, jako je níže uvedený č. 7, volím speciální kategorii „pomezích případů“, jelikož by se sice dalo konstrukci interpretovat tak, že nějaký aspekt zmíněných her „vypadá jako objímání“, nicméně proti této interpretaci hovoří jednak přítomnost dvou zájmen (*je* a *to*) mezi výrazem *jakoby* a tvarem slovesa, jednak to, že by se zde dalo hovořit o interpretaci kondicionálové, být zde realizované l-ové přičestí *objímalo*. Celkový počet těchto tzv. pomezích případů není vůbec zanedbatelný, jak ukazuje tabulka č. 1. Lze pak jen spekulovat, proč jsou takové konstrukce realizovány právě tímto způsobem. Jedním z navrhovaných vysvětlení může být snaha pisatele (povětšinou) žurnalistického textu o výraznější dynamičnost pomocí přítomného tvaru slovesa (na rozdíl od l-ového přičestí), který však, pokud se výraz *jakoby* nevyskytuje těsně před ním, nemusí být s tímto vý-

razem kompatibilní, jako např. v č. 7 z důvodu výskytu dvou zájmen za přirovnáním pomocí *jakoby*.

PŘÍKLAD Č. 7

Ve velké míře hlavně mladí lidé postrádají cit. Ten se vytrácí technikou, spotřební společností a neuvěřitelně rychlým stylem. Právě v těchto hrách se lidé setkávají s něčím, co se jich nejenom týká, ale *jakoby* je to objímá. Z toho pak mají dobrý pocit a to je dobře. Proto myslím, že takových her by mělo být více.

Tendence realizovat vedle konstrukce *jako by*, která indikuje kondicionál, slovesný tvar v přítomném čase, bude patrná i v následující kapitole.

Adekvátní užití (přibližnost/ přirovnání)	Neadekvátní užití (místo <i>jako by</i>)	Pomezí případy	Nehodnoceno (<i>Jakoby</i> jako název kavárny)	Celkem
100	80	19	1	200

Tabulka č.: 1: Užití výrazu *jakoby* ve 200 náhodně vybraných příkladech
(Syn verze 6)

3 JAKO BY NA MÍSTĚ VÝRAZU JAKOBY

Přejdeme nyní k opačným případům než těm dosud analyzovaným, tedy k situacím, ve kterých se objevuje *jako by*, tedy součást kondicionálového tvaru, nepatřičně – na místě, kde je adekvátní podoba výrazu *jakoby*. Postupně jsem analyzoval 200 náhodně vybraných příkladů konstrukce *jako by*, po které následovalo 1) substantivum, 2) sloveso, 3) adverbium a 4) adjektivum. Co se týká substantiv následujících po konstrukci *jako by*, zaznamenal jsem neadekvátní užití konstrukce *jako by* před substantivem, kde by naopak měl být realizován výraz *jakoby* ve významu přibližnosti/přirovnání, viz příklad č. 8. V příkladu č. 8 je tvar *jako by*, indikující kondicionál, užit neadekvátně vzhledem ke kontextu. Důvodem pro zápis *jakoby* je zde zejména pozice l-o-vého příděstí, které se nachází před *jako by*, a dále to, že se mezi *jako by* a interpunkcí nachází pouze substantivum, ke kterému se přirovnává.

PŘÍKLAD Č. 8

Hrál se nezáživný hokej s minimem soubojů i šancí. „Možná, že kluci chtěli hrát, ale nešlo jim to. Byla vidět jako by snaha, ale na ledě tomu nedali to, co by měli. Málo bruslili a dá se říci, že dvě třetiny, možná i celý zápas, hráli bez kontaktu. Jako by se kluci báli srazit.“

Příklady č. 9 a č. 10 obsahují po konstrukci *jako by* slovesný tvar v přítomném čase – právě užití přítomného času je však jedním z indikátorů toho, že by měl být použit výraz *jakoby*, jelikož se konstrukce *jako by* standardně pojí s l-ovým příděstím. Důležitá je však i pozice reflexiv, a to v příkladu č. 9 reflexiva *se* a v příkladu č. 10 reflexiva *si* – ta nemohou stát před konstrukcí *jako by*, resp. pokud se v takové pozici nacházejí, je to signálem pro to, že je na místě užití tvar *jakoby*. Tak např. v č. 10 se dá uvažovat o kontaminaci následujících dvou možných realizací – a) *Lidé si jakoby nechtějí připustit...*; b) *Lidé jako by si nechtěli připustit...* Vzhledem k výše uvedeným faktorům shledávám konstrukci realizovanou v příkladu č. 9 jako neadekvátní.

PŘÍKLAD Č. 9

Městem stále znějí kroky a výkřiky gondoliérů. Zde si člověk uvědomí, že všude je naprostý klid a ticho, nehlučí zde žádné motory aut. Život se najednou jako by zastaví, člověk si vychutná klid a pohodu, zvláště když pozoruje, jak gondoly tak trochu líně plují po kanálech. Více než 12 milionů turistů ročně podlehne kouzlu svérázného města, jehož ulice zalila voda.

PŘÍKLAD Č. 10

Bývalí političtí vězni si v sobotu na poutním místě Svatý Hostýn na Kroměřížsku připomněli mučení a smrt svých přátel v komunistických žalářích. Tradiční Muklovskou pouť uspořádala Konfederace politických vězňů. „Společnost se doposud těžce vyrovnává s dědictvím komunismu. Lidé si jako by nechtějí připustit, co všechno se dělo,“ řekl Leo Židek z politické komise při konfederaci. Rehabilitace se mnozí političtí vězni sice dočkali, ale satisfakce stále není dokonalá, soudí Židek.

V příkladu č. 11 následuje bezprostředně za konstrukcí *jako by* adverbium, v příkladu č. 12 pak adjektivum. V obou případech je vzhledem k postavení této konstrukce těsně před přirovnávaným výrazem jasné, že by na místě konstrukce *jako by*, indikující kondicionál, měl stát výraz *jakoby*, což je v příkladu č. 11 ještě posíleno přítomností slovesného tvaru v přítomném čase – v příkladu č. 12 se pak v rámci úseku textu ohraničeného interpunkcí slovesný tvar ani nevyskytuje, čímž je potvrzena neadekvátnost užití konstrukce *jako by*.

PŘÍKLAD Č. 11

On filmuje ve skutečných bytech, jednu scénu zkouší mnoho hodin a pak ji natočí za pár minut. Postavy přitom pozoruje jako by nezáživně, čímž sugeruje pocit úžasné bezprostřednosti. Já se o podobně odtažitě snímání pokusil tak trochu z nouze – herce totiž neumím aranžovat. Kromě toho jsem chtěl vzbudit dojem dokumentu.

PŘÍKLAD Č. 12

„Začátkem týdne celníci zadrželi v jednom obchodě deset balení polaků na polštáře, čtrnáct kusů značkových značek, také jako by značkové parfémy v počtu třiceti šesti kusů a také pět údajně značkových tělových mlék. Hodnota zadrženého zboží dosahovala 67 135 korun. Zadrželi jsme výrobky, protože došlo ke klamání spotřebitele,“ uvedl Jiří Nejedlý z ústeckého celního ředitelství.

Co se týká poměru neadekvátních konstrukcí *jako by* v náhodně vybraných příkladech v korpusu SYN verze 6, ve spojení s následujícím substantivem byla jako neadekvátní vyhodnocena pouze dvě užití z 200 náhodně vybraných, ve spojení s adjektivem 18 užití z 200 náhodně vybraných, s adverbem pak tři užití z 200 náhodně vybraných. Ve spojení se slovesem patří většina případů do zatím ne příliš jasně skupiny pomezních případů, proto se neodvažují poměr neadekvátních realizací vzhledem ke zkoumanému vzorku vyčíslit.

4 TEST: MODIFIKACE SUBJEKTU

Jistou možností, jak v některých kontextech rozeznat, zda je vhodné použití konstrukce *jako by* nebo výrazu *jakoby*, realizovaného dohromady, je převedení subjektu výpovědi do vlastní perspektivy vyjádřené 1. osobou singuláru, srov. příklady č. 3 a č. 4: *Jakoby cena nebyla tím hlavním motivem k reakci spotřebitelů.* → *Já, cena, jako bych nebyla tím hlavním motivem k reakci spotřebitelů.* *Domácí basketbalisté jakoby se převtělili v čerty...* → *Já, domácí basketbalista, jako bych se převtělil v čerty...* Naznačené možnosti převedení subjektů ukazují, že výraz *jakoby* je užit neadekvátně, tedy že by měla být užitá konstrukce *jako by*, jelikož po převedení výpovědi do 1. os. sg. se naplno vyjeví nutnost realizovat v uvedených kontextech spojku *jako* spolu s auxiliárem *bych*.

Test lze považovat za funkční nejen výše uvedeným způsobem, ale rovněž i ve směru opačném, srov. příklady č. 9 a č. 10: *Život se najednou jako by zastaví.* → *Já, život, se najednou jakoby zastavím. Lidé si jako by nechtějí připustit, co všechno se dělo.* → *Já, člověk, si jakoby nechci připustit, co všechno se dělo.* Příklady č. 9 a č. 10, převedené právě v daném slovosledu, tedy zejména s neměnnou pozicí zvrtných *se a si*, svědčí o tom, že navrhovaný test ukáže, že místo konstrukce *jako by* by mělo být adekvátně použito výrazu *jakoby*. Nejen na příkladech se zvrtnými *se a si* se však dá manifestovat použitelnost testu, srov. příklad č. 11: *(On) Postavy přitom pozoruje jako by nezúčastněně.* → *Já postavy pozoruji jakoby nezúčastněně.*

Existují však již výše zmíněné pomezní případy, kde je situace složitější a test se zde z různých důvodů nedaří důsledně uplatit, zejména kvůli nutnosti modifikovat slovosled, srov. např. č. 7, kde je možné identifikovat kon-

taminaci dvou možných řešení: *Právě v těchto hrách se lidé setkávají s něčím, co se jich nejenom týká, ale jakoby je to objímá.* → (*Ono*) *je to jakoby objímá* nebo (*Ono*) *jako by je to objímalo*. První možností, při (pravděpodobnějším) zachování výrazu *jakoby*, je nutná změna slovosledu. Druhou možností, při zachování slovosledu, je však pouze interpretace kondicionálová. Právě z naznačených důvodů je v takových případech jako č. 7 využití testu s převedením subjektu výpovědi do 1. os. sg. problematické.

ZÁVĚR

V tomto textu jsem se snažil ukázat, že vliv na to, zda je v určitých kontextech adekvátní realizovat konstrukci *jako by* nebo *jakoby*, má několik proměnných, jako např. možnost elidování výrazu *jakoby* bez významové modifikace, přítomnost l-ového přičestí slovesa nikoliv ve významu minulosti, hypotetičnost vs. přibližnost děje nebo pozice zvrtného zájmena v rámci úseku ohraničeného interpunkcí. Ani tato množina proměnných však občas nepomůže stoprocentně detekovat, zda je adekvátní použít výraz *jakoby* či podobu *jako by*. Je možné předpokládat, že vlivem výrazné frekvence *jakoby* v mluvených projevech se objevuje *jakoby* i v psaných textech tam, kde by bylo adekvátní realizovat kondicionál. Snad ještě zajímavější je však tendence opačná, tedy užití konstrukce *jako by* tam, kde je patřičné realizovat výraz *jakoby*.

Konstrukci *jako by* tedy adekvátně užijeme v kontextu, ve kterém je třeba vyjádřit hypotetický děj, dále pokud lze identifikovat v rámci výpovědi přítomnost l-ového přičestí (ne ve významu minulosti), a dále pokud máme možnost parafrázovat opisem *jako kdyby*. Výraz *jakoby* pak adekvátně užijeme tehdy, když je třeba vyjádřit přibližnost, přirovnání, nejistotu; lze jej použít i před jiným větným členem než před přísudkem (zpravidla těsně před ním), často se pak nachází v konstrukcích se slovesem v čase přítomném.

K tomu, abychom prokázali neadekvátní užití výrazu *jakoby* na místě, kde se má nacházet tvar kondicionálový, dobře poslouží navrhovaný test, v němž převádím subjekt výpovědi do 1. osoby singuláru a v němž by v ideálním případě nemělo docházet ke změně slovosledu. S tím souvisí zejména pozice zvrtných zájmen *se* a *si*, která se mohou vyskytovat pouze před *jakoby* nebo pouze po konstrukci *jako by*. Test pak lze prohlásit za funkční i ve směru opačném, tedy tak, že jím je možné prokázat nevhodné užití konstrukce *jako by* na místě výrazu *jakoby*. Existují však i tzv. případy pomezí, u kterých podle mého dochází ke kontaminaci obou možností, a to v různé míře – vyjádření kondicionálovému indikovanému konstrukcí *jako by* více napovídá příklad č. 10, vyjádření přibližnosti/přirovnání pomocí výrazu *jakoby* zase příklad č. 7. Oba uvedené příklady však nahlížím identicky jako příklady s dvojí možnou interpretací, zejména v závislosti na potenciální změně slovosledu.

Výraz *jakoby* má, jak již bylo uvedeno, vyjadřovat přirovnání, přibližnost, předstírání či zdánlivost, srov.: *Můj život se jakoby zpomalil*. Takovou zdánlivost však lze identifikovat i v příkladech zdánlivě kondicionálových, tedy s konstrukcí *jako by*, srov.: *Život se najednou jako by zastaví*. Lze tedy mít za pravděpodobné, že spíše než o odlišném významu konstrukcí *jako by* (hypotetická situace) vs. *jakoby* (přirovnání, přibližnost) je vhodnější hovořit o stírání významu mezi oběma realizacemi. To ostatně naznačuje i Jazyková příručka ÚJČ a podporují to i příklady z korpusu SYN verze 6, které ukazují, že dochází k přesunu modalit vyjádřené kondicionálem na výraz *jakoby*, částečně pak i k přesunu významu přibližnosti/zdánlivosti z výrazu *jakoby* na konstrukci *jako by*.

Co se týká výskytu *jakoby* v různých funkčních stylech, příklady doložené z korpusu SYN verze 6 neukazují, že by docházelo k výskytu neadekvátního užití *jakoby* pouze v jednom konkrétním funkčním stylu, stejně tak v případě neadekvátního užití *jako by*. Většina detekovaných příkladů v tomto textu pochází z funkčního stylu publicistického, kde se spolu se stylem prostěsdělovacím dá předpokládat nejvyšší míra neadekvátního užití obou zkoumaných konstrukcí, zasaženy jsou však i funkční styly jiné, jako je např. styl odborný. Právě ve stylu publicistickém jsem pak zaznamenal zvláštní skupinu pomezních případů jako např. č. 7 a č. 10, kde je možné uvažovat o interpretaci přibližnosti/přirovnání i hypotetičnosti a kde je tedy nejvíce patrná tendence ke stírání obou uvedených významů.

LITERATURA

CVRČEK, Václav a kol.

2010 *Mluvnice současné češtiny 1.: Jak se píše a jak se mluví* (Praha: Karolinum)

HAVRÁNEK, Bohuslav – JEDLIČKA, Alois

1981 *Česká mluvnice* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství)

FILIPEC, Josef a kol.

2004 *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (Praha: Academia)

KARLÍK, Petr a kol.

1995 *Příruční mluvnice češtiny* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny)

LOTKO, Edvard

2003 *Slovník lingvistických termínů pro filology* (Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého)

PETR, Jan a kol.

1986 *Mluvnice češtiny 2* (Praha: Academia)

ŠMILAUER, Vladimír

1966 *Novočeská skladba* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství)

ŠTÍCHA, František a kol.

2002 „Způsob slovesný“; in Petr KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.), *Encyklopedický slovník češtiny* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 569

2013 *Akademická gramatika spisovné češtiny* (Praha: Academia)

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

„Jazyková příručka ÚJČ AV ČR“; <http://prirucka.ujc.cas.cz>. [přístup 06.06. 2018]

„Český národní korpus – SYN verze 6“ (2017). <http://www.ucnk.ff.cuni.cz>. [přístup 06.06. 2018]